

ΑΤΤΙΚΑ Ι

ΥΠΟ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

1. Η ΠΡΩΤΗ ΙΕΡΕΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΝΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΜΥΡΡΙΝΗ ΤΗΣ ΛΥΣΙΣΤΡΑΤΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ

Νοτίως τοῦ συνοικισμού Ζωγράφου καὶ κατὰ τοὺς δυτικούς πρόποδας τοῦ Ὑμη-
τοῦ εὐρέθῃ τυχαίως κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων οἰκίας ἐπιτύμβιος μαρμαρίνη πλάξ,
φέρουσα ἐπὶ τῆς ἔμπροσθεν ἄνω ἐπιφανείας τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον ὥραϊον
ἐπίγραμμα.

Ἡ στήλη εἶναι ἀπλῇ (ῥψ. 0.98) εἰργασμένη μόνον κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ μέρος (ῥψ.
0.44 πλ. 0.17 πάχος 0.13), τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν. Τὸ κάτω μέρος εἶναι ἀδρομερῶς
ἐπεξεργασμένον, ὡς ἐντιθέμενον ἐντὸς τῆς γῆς. Τὰ γράμματα στοιχηδὸν ἄνευ ἐξαιρέ-
σεων εἶναι κανονικῶς κεχαραγμένα ἔχοντα τὸ σχῆμα τῆς γραφῆς τοῦ φθίνοντος 5^{ου} ἢ
μᾶλλον τοῦ ἀρχομένου 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος· ῥψ. γραμμ. 0.008-0.01 μ. διάστ. 0.005 - 0.007 μ.
(εἰκ. 1):

- 1 Καλλιμάχο θυγ|ατρὸς τηλαυγέ|ς μνημα,
ἢ πρώτη| Νίκης ἀμφεπόλ|ευσε νεῶν·
εὐλο|γίαι δ' ὄνομ' ἔσχ|ε συνέμπορον, ὡ|ς ἀπὸ θείας
Μυρ|ρινέη κλήθη συ|ντυχίας· ἐτύμω|ς
5 πρώτε Ἀθηναί|ας Νίκης ἔδος ἀ|μφεπόλευσεν
ἐ|κ πάντων κλήρω|ι, Μυρρίνη, εὐτυ|χίαι.

1. Τὸ ἐπίγραμμα εἶναι γεγραμμένον εἰς 16 σειράς, ἀποτελοῦν τρία ἐλεγειακὰ
δίστιχα. Δυσκολίαν παρουσιάζει μετρικῶς ὁ πρῶτος στίχος, ὅστις κανονικῶς ἔπρεπε νὰ
εἶναι ἐξάμετρος. Ἀλλ' εἶναι πεντάμετρος καὶ θὰ ἡδύνατο διὰ τοῦτο νὰ ἐκληφθῇ ὅτι
ἀποτελεῖ καὶ οὗτος ἐλεγεῖον. Παραδείγματα, βεβαίως, τοιαύτης πλοκῆς ἐπιγραμμάτων,
καθ' ἣν προηγούνται δύο ἐλεγειακοὶ στίχοι καὶ ἔπονται δακτυλικοὶ ἢ καὶ ἀντιστροφῶς,
ἔχομεν καὶ ἄλλοθεν¹ καὶ ἐπομένως δὲν θὰ ἦτο τι ἀσύνηθες. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει
ἡ μορφὴ τοῦ μέτρου θὰ εἶχεν οὕτως:

— — — — — || — — — — —

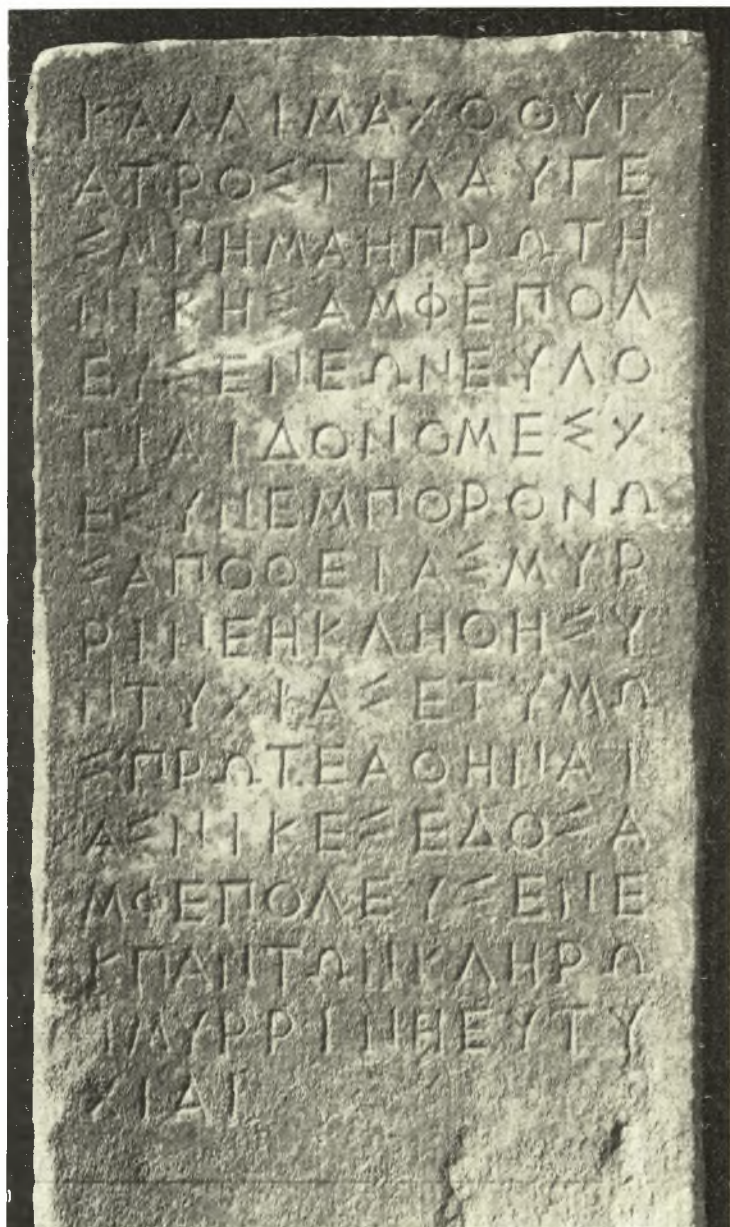
Ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι τοῦ ἐλεγειακοῦ στίχου τὸ δεύτερον δεξιὸν κῶλον ἀποτε-
λεῖται πάντοτε ἐκ δακτύλων² καὶ οὐχὶ ὡς ἐνταῦθα, ἔνθα ὁ τέταρτος καὶ πέμπτος πούς

1 KAI BEL Epigr. indices σ. 703.

2 Α. ΣΚΙΑ Μετρικὴ σ. 127. ΠΟΛΕΜΩΝ Β 1938 σ. 73,
ἐνθα ἐν στ. 11 δημοσιευομένου Θεσσαλικοῦ ἐπιγράμμα-
τος ἡ συγγραφεὺς συνεπλήρωσε τὸν στίχον διὰ μιᾶς

βραχείας συλλαβῆς (ἄν) διὰ τὴν δακτυλικὴν μορφήν
τοῦ δευτέρου κώλου. Ὁ Ἐ. Πεζόπουλος (αὐτόθι) ἀντι-
θέτως δέχεται ἐν τῷ δευτέρῳ κώλῳ σπονδεῖον.

εἶναι σπονδειαῖζοντες. Ἀδόκιμον δὲ πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ ἐν ἐπιγράμματι τοῦ ποιητοῦ

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἐν ΠΑΛΑΤ. ΑΝΘ. XIII, 1 δίστιχον, συγκείμενον ἐκ δύο ἐλεγείων, ὧν τὸ δευτέρον ὀλοσπόνδειον:

ἐν πᾶσιν μύθοις ἔργοισιν τε καλοῖς
πάντη γὰρ πᾶσιν σὴν δηλοῖς τιμὴν

Ἡ λοιπὸν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ὁ πρῶτος οὗτος στίχος ἦτο ἑξάμετρος δακτυλικός, ὅτε ἡ μορφή αὐτοῦ θὰ ἦτο π.χ.

Καλλιμάχο θυγατρὸς τηλαυγὲς μνῆμα [τόδ' ἐστίν].

παρελείφθη δηλαδή μέρος τοῦ 5^{ου} καὶ ὁ 6^{ος} πούς, ἢ ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα σπάνιον παράδειγμα ἐλεγειακοῦ στίχου μετὰ σπονδειαζόντος τοῦ δευτέρου κώλου, πρὸς τονισμόν τοῦ χαρακτηῖρος τῆς ἀποθανούσης. Διότι σπονδείων γίνεται κυρίως χρῆσις εἰς μελωδίας ἐπαυλουμένας ἢ ἐπαδομένας κατὰ τὰς σπονδάς¹, πρὸς ἑξαρσιν τῆς σοβαρότητος, τῆς σεμνότητος καὶ μεγαλοπρεπείας τῶν σπονδικῶν ἱεροτελεστιῶν. Εἰς σπονδείους καταλήγον πεντάμετρον εἶναι καὶ ὁ ἐπὶ ῥόδῳ (refrain) τοῦ χοροῦ εἰς στ. 121, 139, 159 τοῦ Ἀγαμέμνονος, τοῦ Αἰσχύλου².

αἴλινον αἴλινον εἶπε τὸ δ' εὖ νικάτω.

Στ. 1. Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς περὶ τίνος **Καλλιμάχου** πρόκειται ἐνταῦθα. Διότι τὸ ὄνομα εἶναι σύνηθες κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα π.Χ. Ἀλλ' ἡ χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς, ἑξαγομένη καὶ ἐξ ἄλλων, ἐκτὸς τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, ὡς θὰ ἴδωμεν, τεκμηρίων καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῆς **Μυρρίνης** ὡς ἱερείας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, προτρέπει ἡμᾶς νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν **Καλλίμαχον**, ὡς πατέρα ταύτης, ἄρχοντα κατὰ τὴν 83^{ην} Ὀλυμπιάδα (446-5 π.Χ.)³, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ **Καλλίας** συνῆψε μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν τριακονταετῆς σπονδάς.

Τηλαυγὲς μνήμα πρβ. **μνήμά με ὀραῖς περικαλλὲς** KAIBEL 450 καὶ **μνήμα τόδ' ὑψιφανὲς** KAIBEL 97α. **Τηλαυγὴς** δὲ σημαίνει ὁ ἀκτινοβολῶν, ὁ μακρόθεν λάμπων ποιητικὴ λέξις ἀπαντῶσα π.χ. παρὰ ΠΙΝΔΑΡΩΙ Πυθ. 2, 6 Ὀλ. 6, 4 **πρόσωπον** **χρὴ θέμεν τηλαυγὲς** καὶ ΣΟΦΟΚΛΕΙ Τραχ. 524 καὶ ΑΡΙΣΤΟΦ. Ὀρν. 1092, 1711 οὗθ' ἡλίου τηλαυγὲς ἀκτίνων σέλας.

Στ. 2. Ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ὁ ποιητὴς ἐξαίρει τὴν θέσιν τῆς ἀποθανούσης ὡς πρώτης ἱερείας τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Διότι ἡ λέξις **ἀμφιπολεύω** μετ' αἰτιατικῆς εἶναι γνωστὴ ὡς σημαίνουσα ὑπηρετῶ ὡς ἱερεὺς ἢ, ὡς ἐνταῦθα, ἱέρεια ὡς π. χ. παρ' ΗΡΟΔ. II 56,2... **ἱρὸν Διός**. Τὴν ιδιότητα δὲ ταύτην ἐξαίρει καὶ κατωτέρω ἐν στ. 5.

Στ. 3 καὶ 4. Ἡ σειρά τῶν λέξεων πρέπει νὰ νοηθῇ οὕτως: **ὄνομα δ' ἔσχε συνέμπορον εὐλογίᾳ**, ὡς **ἀπὸ θείας συντυχίας κλήθη Μυρρίνῃ**· δηλαδή, ὄνομα δὲ ἔλαβε σύμφωνον πρὸς τὴν δόξαν, διότι ὠνομάσθη Μυρρίνῃ ὡς ἐκ θείας τινὸς συντυχίας. Τὸ ὄνομα Μυρρίνη παραγόμενον ἐκ τοῦ μύρτος - μυρσίνη εἶναι σχετικὸν πρὸς τὸν ἔπαινον καὶ τὴν δόξαν, διότι διὰ μυρτίνων στεφάνων ἐστέφοντο καὶ ἄρχοντες καὶ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων⁴, οἱ νικηταὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἔτι δὲ καὶ αἱ ἱέρειαι. Πιθανῶς ὁμοῦς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς ἔχει ὑπ' ὄψει τοῦ τὸν ἀττικὸν μῦθον τῆς Μυρσίνης, τὸν διασωθέντα εἰς τὰ Γεωπ. XI 6 τοῦ Κασσιανοῦ Βάσσου, καθ' ὃν ἡ Μυρσίνη, κόρη ὑπερβάλλουσα τῷ κάλλει καὶ τῇ ῥώμῃ, ἐνδιέτριβεν εἰς τὰς παλαίστρας, στέφουσα τοὺς νικητὰς εἰς τοὺς ἀγῶνας· τινὲς δὲ τῶν νέων ἐκ φθόνου ἐφόνευσαν αὐτήν· ἐφ' ᾧ καὶ προσφιλῆς, ὅπως ἦτο, εἰς τὴν Ἀθηνᾶν μετεμορφώθη ὑπὸ ταύτης εἰς μυρσίνην. Ὁ μῦθος,

¹ U. von WILAMOWITZ - MOELLENDORF Griech. Verskunst σ. 114 καὶ 370. Γ. ΧΟΙΡΟΒΟΣΚΟΥ, ΣΧΟΛ. εἰς ΗΦΑΙΣΤ. 3,1.

² WILAMOWITZ ἔ. ἀ. σ. 354.

³ ΔΙΟΔΩΡ. ΣΙΚΕΛ. XII 7,12.

⁴ ΠΟΛΥΔ. VIII 86, X 69. ΣΧΟΛ. ΑΡΙΣΤΟΦ. Ἰππεῖς 59 καὶ Σφήκες 861.

δεικνύων σύνδεσμον τῆς μυρσίνης πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν διεμορφώθη πιθανῶς πρὸς ἐξήγησιν τῶν παλαιστρικῶν ἐκ μυρσίνης στεφάνων¹.

Ἡ λέξις **συνέμπορος** μετὰ δοτικῆς εἶναι λέξις γνωστὴ ἐκ τῶν ποιητῶν Αἰσχ. Χοηφ. 733, Εὐρ. Βάκχ. 57 καὶ Ἑλ. 1538, Αἰστωφ. Βάτρ. 398, ὡς σημαίνουσα σύντροφον, ἀκόλουθον.

Στ. 5. ἔδος ἀμφεπόλευσεν σημαίνει ὅτι καὶ ἀνωτέρω νεῶν ἀμφεπόλευσε². Αἱ λέξεις νεῶς καὶ ἔδος ἀναφέρονται συχνάκις ὁμοῦ ὡς π. χ. τὰ τῶν θεῶν ἔδη καὶ τοὺς νεῶς ΙΣΟΚΡ. 4,155 καὶ τοὺς νεῶς καὶ τὰ ἔδη καὶ τὰ τεμένη ΛΥΚ. 143³.

Στ. 6. ἐκ πάντων κλήρωι. Γνωρίζομεν ἐκ τούτου τὸν τρόπον τῆς διὰ κλήρου ἐκλογῆς τῆς ἱερείας τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ὅστις ἦτο εἰς ἡμᾶς ἄγνωστος.

Ἡ χρονολογία τοῦ ἐπιγράμματος ἐκτὸς τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων δύναται νὰ καθορισθῇ μετὰ τινος σχετικότητος καὶ ἐξ ἄλλων τεκμηρίων. Οὕτως ἡ γραφὴ τῆς διφθόγγου **ου** διὰ τοῦ ἀπλοῦ **ο** ἀπαντᾷ μὲν μεμονωμένως καὶ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} αἰῶνος⁴, ἀλλ' εἶναι κυρίως ἐν χρήσει μέχρι τῶν μέσων τῆς 4^{ης} π. Χ. ἑκατονταετηρίδος (353 π. Χ.). Ἡ χρῆσις ἐξ ἄλλου τοῦ **ε** ἐν στ. 5 τοῦ ἐπιγράμματος παρὰ τὴν ἐν στ. 2 χρῆσιν τοῦ μετευκλειδείου **η**, δεικνύει χρόνους οὐχὶ μακρὰν καίμενους τῆς ἐν ἔτει 403 εἰσαγωγῆς τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου. Τῆς χρονολογίας δὲ ταύτης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι πολὺ νεώτερον τὸ ἐπίγραμμα.

Πρὸς τὰ τεχνικὰ ὅμως ταῦτα καὶ ἐν μέρει σχετικὰ τεκμήρια, τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς γραφῆς, ἔχομεν σαφεῖς, νομίζω, ἱστορικὰς ἀποδείξεις ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐννοίας τοῦ ἐξαιρέτου τούτου γραπτοῦ μνημείου. Μετ' ἐμφάσεως καὶ ἐπαίνου ἐπαναλαμβάνεται ἡ ιδιότης τῆς ὑμνουμένης ἐνταῦθα **Μυρσίνης**, ὡς ἱερείας τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καὶ δὴ τῆς πρώτης κατασταθείσης διὰ κλήρου ἐξ ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἐκλογὴ ταύτης ὑπῆρξε λοιπὸν ἰδιαίτερος τιμητικὴ καὶ ἐγένετο πιθανώτατα μεταξὺ ὑποψηφίων **κατὰ δόξαν γένους** τῶν πλέον ἐπιφανῶν. Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι ὁ πατὴρ Καλλίμαχος ὑπῆρξέ τις τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων Ἀθηναίων.

Ἀλλὰ περὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς πρώτης ἱερείας τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἣτις συμπίπτει πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν νεωτέραν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ λιθίνου βωμοῦ τῆς Θεᾶς, ἔχομεν σαφεῖς ἐπιγραφικὴν μαρτυρίαν, ἣτις διαφωτίζεται ἔτι περισσότερον διὰ τοῦ ἡμετέρου ἐπιγράμματος. Πρόκειται περὶ τῆς περιφήμου ἱερᾶς ἐπιγραφῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης⁵ τῶν περὶ τὸ 450 π.Χ. χρόνων, IG I², 24, τῆς καθοριζού-

1 Ο GRUPPE Griech. Myth. II 1288 ὑποσ. 1 πρβ. καὶ τὸν μῦθον τῆς Μυρσίνης ἱερείας τῆς Ἀφροδίτης SERVUS COMM. εἰς Αἰν. III, 23.

2 KAIBEL 414,5: τὸν Ὀσίριδος ἀμφεπόλευσε θῶκον

3 Ἡ λέξις ἔδος σημαίνει καὶ κατὰ κυριολεξίαν καθήμενον ἄγαλμα καὶ οὗτος ἦτο πιθανῶς ὁ τύπος τοῦ ἀρχαϊκοῦ ξοάνου τῆς Ἀπτερου καλουμένης Νίκης BENNDORF Kultbild d. Ath. Nike 22 καὶ FURTWÄENGLER ROSCHER Lexikon I 683,36 Περὶ τούτου καὶ γενικώτερον περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας ἐν τῷ τόπῳ λατρείας πραγματεύεται διεξοδικῶς ὁ Γ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ἐν ΑΕ 1939-41 σ. 91 κέ. ὅστις προσφεύσεται εἰκάξει ὅτι

οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστροφὴν τοῦ παλαιοτέρου ξοάνου, ἀντικατέστησαν τοῦτο διὰ νεωτέρου κατὰ τὴν ἐν ἔτει 448 ἀνοικοδόμησιν τοῦ νεωτέρου ναοῦ.

4 W. LADEMANN De tit. questiones orthogr. et gramm. 115. Β. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ ΑΕ 1917,231 1918,77 1923,37. W. LARFELD Handbuch d. griech. Epigr. I 306, II 457.

5 Νέαν ἔκδοσιν παρὰ Μ. Ν. ΤΟΔ A Selection of Greek Historical Inscriptions δευτ. ἐκδ. 1946 σ. 78 ἀρ. 40.

σης καὶ τὴν ἀμοιβὴν μάλιστα καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ἱερείας ἐπὶ τῶν δημοσίων θυσιῶν, ἅτινα ἐπαναλαμβάνονται καὶ διὰ νέου τοῦ ἔτους 420 ψηφίσματος IG I², 25, χαρᾶ-
χθέντος ὀπισθογράφως ἐν τῷ αὐτῷ λίθῳ. Οἱ πρὸς τὴν ἱερείαν σχετικοὶ στίχοι τῆς ἐπι-
γραφῆς ταύτης ἔχουν ὡς ἑξῆς κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν IG I²:

5. [Ἐ]θεναῖαι τε [ὁ] Νί[κ]ει [ἡ]έρεαν [ἡ] ἐ[ἴ]ν [δι]ὰ βί[ο]ν [ἡ]ιερά[τ]α[ι]
ἐ[ἴ]ς Ἐθεναῖον [ἡ]απα[ρ]σὸν [καθίστα]σθαι.....

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐξεδόθη πολλάκις μέχρι τοῦδε καὶ συνεπληρώθη διαφοροτρόπως. Ὁ πρῶτος ἐκδότης¹ συνεπλήρωσεν **ἡέρεαν ἡ ἐ[ἴ]ν ἀστὲ ἐ[ἴ]ς ἀστὸν ἐ[ἴ]ν ἐ[ἴ]ς Ἐθε-
ναῖον [ἡ]απά[ν]τον [καταστῆ]σαι**, ὁ J. Prott προέτεινεν **ἐ[ἴ]ς Ἐθεναῖον [ἡ]απά[ν]τον
[ἡ]αιρεῖ]σθαι**, ὅπερ ὁμως ἀποκρούει ὁ L. Ziehen², διότι τὸ ὀρθὸν θὰ ἦτο **ἡαιρεῖσθαι**
ἀλλ' ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι ἀπίθανος, διότι ὁ στίχος γίνεται κατὰ ἓν γράμμα βραχύτερος.
Ἀλλὰ τὸ ἐν στ. 6 τοῦ ἡμετέρου ἐπιγράμματος **ἐκ πάντων κλήρῳ** δίδει νομίζω τὴν
κλεῖδα τῆς ὀρθῆς συμπληρώσεως. Διότι ἡ ἱερεία τῆς Ἀθηνᾶς ἐξελέγη διὰ κληρώσεως καὶ
ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκλογῆς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρεται ἐν τῷ ψηφίσματι. Πρέπει λοιπὸν
ἐν τῷ ἐλλείποντι μέρει τῆς ἐπιγραφῆς νὰ ὑπάρχῃ λέξις δι' ἣς νὰ δίδεται ἡ ἔννοια τοῦ κλη-
ροῦσθαι. Οὕτω π.χ. θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν **ἐ[ἴ]ς Ἐθεναῖον [ἡ]απά[ν]τον [κλε-
ρῶ]σθαι**. Ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι γεγραμμένη στοιχηδὸν ἄνευ ἐξαιρέσεων καὶ τὰ ἐλλεί-
ποντα γράμματα εἶναι 10. Διὰ τοῦτο προτείνω τὴν συμπλήρωσιν **ἐ[ἴ]ς Ἐθεναῖον
[ἡ]απα[ρ]σὸν [κλερῶ]σθαι**, ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἐλλείποντα χῶρον. Πιθανῶς
ὁμως ἡ διὰ κλήρου ἐκλογὴ νὰ ἀνεφέρετο καὶ ἀνωτέρω ἐν στ. 5 κέ. τοῦ ψηφίσματος,
ἐνθα ἡ συμπλήρωσις **ἐ[ἴ]ν [δι]ὰ βί[ο]ν [ἡ]ιερά[τ]α[ι]** δὲν εἶναι πάντως βεβαία. Ἡ χρονολογία
τοῦ ψηφίσματος ἔχει καθορισθῇ ἐπακριβῶς εἰς τὸ ἔτος 448 π. Χ.³ Ἐχομεν λοιπὸν ἐν
σχετικὸν χρονολογικὸν σημεῖον διὰ τὴν ἡλικίαν τῆς πρώτης ἱερείας τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης.
Διότι ἂν λάβωμεν ὡς ἀνώτερον ὅριον τῆς χρονολογίας τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Μυρρίνης
τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἔχομεν μέχρι τοῦ 448 ἡμισυν σχεδὸν αἰῶνα ζωῆς τῆς
ἱερείας, ἣτις προφανῶς κατὰ τὴν ἱερατικὴν αὐτῆς ἐγκατάστασιν θὰ ἦτο νέα παρθένος.
Ἡ ἡλικία τῶν ἱερέων καὶ ἱερεῶν τῶν διαφόρων θεῶν δὲν ἦτο βεβαίως καθωρισμένη
καὶ πολλὰ παραδείγματα ἔχομεν ἱερεῶν ἐχουσῶν διάφορον ἡλικίαν⁴, ἀλλ' ἐνταῦθα
εἶναι πιθανὸν ὅτι κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ἱερείας καὶ δὴ τῆς πρώτης, τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης
ἐξέλεξαν παρθένον νέαν καὶ εὐγενῆ.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω καταλήγομεν οὕτως εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

1. Ἡ πρώτη ἱερεία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἦτο ἡ Μυρρίνη ἡ κόρη
τοῦ Καλλιμάχου, ἐπιφανοῦς Ἀθηναίου καὶ πιθανῶς τοῦ ἐν ἔτει 446-45 π.Χ.
ἄρχοντος.

2. Ἐξελέγη διὰ κλήρου ἐξ Ἀθηναίων ἀπάντων καὶ ἦτο πιθανώτατα νέα
παρθένος, τιμηθεῖσα ἰδιαίτερος ὑπὸ τῶν πολιτῶν διὰ τῆς ἐκλογῆς ταύτης.

1 Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ἐν AE 1897, 176 κέ.

2 O. L. ZIEHEN *Leges sacrae* σ. 46 ὑποσ. 4.

3 Ὁ M. N. TOD ἑ.ἀ. χρονολογεῖ ταύτην μεταξὺ τῶν
ἔτων 450-46 π.Χ. θεωρῶν ἀβεβαίαν τὴν συμπλήρωσιν

[ἡ]ιπ[ό]ν[ι]κος ἐν στ. 4 καὶ συμπληρῶν κατὰ τὴν ἀνά-
γνωσιν τοῦ A. B. West [Γ]λα[ῦ]κος.

4 P. STENGEL *Griech. Kultusaltertümer* ἐν Handb.
d. klass. Altert.-Wiss. 37.

Ἄλλ' εἶναι εἰς ἡμᾶς ἄλλοθεν γνωστὴ ἡ **Μυρρίνη** αὕτη ἡ ἐγκατασταθεῖσα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἱέρεια διὰ βίου καὶ γηράσασα ἐν αὐτῇ παρθένος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Θεᾶς;¹

Μεταξὺ τῶν γυναικῶν, αἵτινες καταλαμβάνουν τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Λυσιστράτην τοῦ Ἀριστοφάνους², ἀναφέρεται οὐχὶ ἅπαξ Μυρρίνη τις, διαδραματίζουσα, μετὰ τὴν Λυσιστράτην, ἐν τῶν κυριωτέρων μερῶν τῆς κωμωδίας. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ταύτης ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν τῇ πόλει, ὅπου, κατὰ πρόσκλησιν τῆς Λυσιστράτης, συνέρχονται αἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετ' αὐτῶν συγχρόνως γυναῖκες ἐξ ἄλλων ἐχθρικών πόλεων, τῆς Σπάρτης, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Θηβῶν, ἵνα συσκεφθῶν διὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ πολέμου καὶ ἀκούσουν τὴν γνώμην τῆς Λυσιστράτης, ὅπως ἀπόσχωσι πάσης μετὰ τῶν ἀνδρῶν ὁμιλίας μέχρις ὅτου ἐξαναγκάσωσι τούτους νὰ εἰρηνεύσωσιν. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ στίχου 240 κέ. ἡ σκηνὴ μεταφέρεται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουν κατ' ἀρχὰς αἱ γυναῖκες καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν σπεύδουν τῶρα ὅλοι οἱ ἄνδρες διὰ νὰ κλείσωσιν τὰς πύλας. Πρὸ τῆς εἰσόδου λοιπὸν τῆς κεκλεισμένης Ἀκροπόλεως καὶ δὴ κατὰ τὰ Προπύλαια καὶ τὸν πύργον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ὑποτίθεται, ὅτι ἐκτυλίσσονται οἱ μεταξὺ τοῦ χοροῦ τῶν γερόντων καὶ τοῦ Προβούλου καὶ τοῦ Κινησίου ἀφ' ἑνός, τῶν γυναικῶν ἀφ' ἑτέρου, διάλογοι. Πρὸς τὴν θέσιν δὲ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης γίνεται ἰδιαίτερος ὑπαινιγμὸς ἐν στ. 257, ἔνθα ὁ χορὸς τῶν γερόντων ἐκπλήσσεται διὰ τὸ θράσος τῶν γυναικῶν:

κατὰ τ' ἀκρόπολιν ἐμὴν λαβεῖν,
κλήιθροις δὲ δὴ καὶ μοχλοῖ-
σι τὰ προπύλαια πακτοῦν.

καὶ ἐν στ. 317, ἔνθα γίνεται ἔκκλησις ὑπὸ τῶν γυναικῶν πρὸς τὴν Θεάν, προστάτιδα τοῦ χώρου, ἵνα βοηθήσῃ αὐτὰς εἰς τὸν κοινὸν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἀγῶνα:³

δέσποινα Νίκη ξυγγενοῦ τῶν ἐν πόλει γυναικῶν
τοῦ νῦν παρεστῶτος θράσους θέσθαι τροπαῖον ἡμᾶς.

Εἶναι λοιπὸν πιθανόν, ὅτι ἐπὶ τοῦ **μετώπου** τῆς σκηνῆς θὰ εἰκονίζετο κατὰ τινα τρόπον ἡ Ἀκρόπολις καὶ δὴ τὰ Προπύλαια μετὰ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καὶ τὴν θέσιν ταύτην θὰ εἶχον ὅπωςδὴποτε ὑπ' ὄψει οἱ θεαταὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς κωμωδίας. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἔζη ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου ἡ ἰδική μας **Μυρρίνη**, ἐγκατασταθεῖσα ἐκεῖ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ἀπὸ τῶν μέσων περιόπου τοῦ αἰῶνος, ἥτις θὰ ἦτο ἐπομένως γνωστὴ εἰς ὅλους τοὺς Ἀθηναίους, γέροντας καὶ νέους, ὥς ἀναπόσπαστον γνῶρισμα τοῦ περὶ τὰ Προπύλαια ἱεροῦ χώρου. Γραῖα ἤδη καὶ πιθανῶς οὐχὶ ὥραία κατὰ τὸ 411, ὅτε ἐδιδάχθη κατὰ τὰ Λήνια ἡ κωμωδία τῆς

1 Ἐν τῷ Ἐπιγραφικῷ Μουσείῳ σώζεται καὶ ἑτέρα ἐνεπίγραφος ἐπιτυμβία στήλῃ ὑπ' ἀριθ. 12220 δημοσιευθεῖσα ἐν IG II³ (3989) ἔχουσα οὕτως:

Μυρρίνη ἱέρεια
Ἐναιτίων

χρονολογουμένη εἰς τὰ τέλη τοῦ 5^{ου} αἰῶνος. Δὲν δύναμαι νὰ εἰπῶ ποίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἐνταῦθα Μυρ-

ρίνην, διότι δὲν γνωρίζομεν τόπον εὐρέσεως τῆς στήλης.

2 ΑΡΙΣΤΟΦ. Λυσ. 69 κέ. 88, 104, 115, 136, 194 κέ. 201, 207, 838 κέ.

3 U. von WILAMOWITZ - MOELLENDORF Aristophanes Lysistrate (1927) 142 καὶ G. ELDERKIN Aphrodite and Athena in the Lysistrate εἰς Class. Phil. 35, 1940, 390.

Λυσιστράτης, ἐξηκολούθει νὰ κρατῇ τὰ κλειῖθρα τοῦ ναοῦ, κατοικοῦσα πιθανώτατα ἐκεῖ που καὶ ἀποτελοῦσα διὰ τοὺς εἰσερχομένους εἰς τὴν Ἀκρόπολιν γνωστὸν καὶ χαρακτηριστικὸν τύπον. Οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο ὥς ἐκ τούτου νὰ σκεφθῇ τὰ Προπύλαια καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης χωρὶς νὰ συλλάβῃ νοερῶς τὴν μορφήν τῆς μακροβίου ἱερείας αὐτοῦ καὶ πολὺ περισσότερον ὅταν ἀκούῃ, ὥς ἐν τῇ Λυσιστράτῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς **Μυρρίνη**. Εἰς τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ ἔκφρασις τοῦ κωμικοῦ καὶ γελοίου, ἡ πρὸς στιγμὴν δηλαδὴ μεταφορὰ τῆς σκέψεως τῶν θεατῶν, οἵτινες καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς προσβλέπουν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, πρὸς τὴν γηραιὰν καὶ εὐσεβῆ ἀμφίπολον τῆς Θεᾶς, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα φέρει τώρα ἐν τῇ κωμῳδίᾳ τοῦ Ἀριστοφάνους ἡ ὀλίγον ἐλαφρὰ τὰ ἦδη καὶ ἀκόλαστος Μυρρίνη, ἥτις δι' ἐταιρικῶν χαριεντισμῶν καὶ ὑπεκφυγῶν ἀποφεύγει τὴν μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς Κινησίου ὁμιλίαν.¹ Ἐπιτείνεται δὲ ἡ ἔκφρασις τοῦ γελοίου διὰ τῶν θωπευτικῶν ὑποκοριστικῶν προσωνυμιῶν, ἃς ὁ Κινησίας ἀπευθύνει πρὸς τὴν Μυρρίνην, ὥς ἐν στ. 872 ὃ **γλυκύτατον Μυρρινίδιον** καὶ κατωτέρω ἐν στ. 906 ὃ **Μυρρίον**, ἥτις συγγέεται ἐξ ἄλλου, ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ἐτοίμων πρὸς τὸ ἀστεῖον καὶ τὸν γέλωτα θεατῶν, πρὸς τὴν ἱερείαν Μυρρίνην, τῆς ὁποίας τὴν θρησκευτικὴν ιδιότητα καὶ τὴν παρθενίαν ἐνθυμίζει διὰ συνεχῶν ὑπαινιγμῶν ὁ ποιητής.

Οὕτω ἐν στ. 195 ἡ Μυρρίνη εἶναι ἐκείνη ἐκ τῶν γυναικῶν, ἥτις προτείνει τὸν τρόπον τοῦ ὄρκου:

θεῖσαι μέλαιναν κύλικα μεγάλην ὑπτίαν
μηλοσφαγοῦσαι Θάσιον οἴνου σταμνίον
ὁμόσωμεν εἰς τὴν κύλικα μὴ 'πιχεῖν ὕδωρ.

καὶ κατωτέρω στ. 207: **ἑᾶτε πρώτην μ' ὧ γυναῖκες ὁμνύναι**,² καὶ ὁ ὑπαινιγμὸς τοῦ Κινησίου ἐν στ. 898

τὰ τῆς Ἀφροδίτης ἱερ' ἀνοργίαστά σοι
χρόνον τοσοῦτόν ἐστιν.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχῃ δὲν βλέπω τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν³ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι καὶ ὁ διακωμωδούμενος ἐνταῦθα σύζυγος τῆς Μυρρίνης εἶναι ὁ γνωστὸς διθυραμβοποιὸς Κινησίας γενόμενος καὶ ἀλλαχοῦ στόχος καυστικῶν ἐπιθέσεων τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ κυρίως εἰς τοὺς **Ὀρνιθας** 1373 κέ.⁴ Θέτοντες δηλ. παρὰ τὴν γηραιὰν εὐσεβῆ Μυρρίνην τὸν **ἀσεβέστατον ἀπάντων καὶ παρανομώτατον, κατωφερῆ εἰς συνουσίαν** ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν δυσειδῆ καὶ φιλάσθενον ποιητὴν Κινησίαν,⁵ οἱ θεαταὶ τῆς κωμῳδίας εἶχον μίαν ἀστείωτάτην καὶ κωμικωτάτην εἰκόνα ἐρωτικῆς σκηνῆς. Ὅτι δὲ διακωμωδεῖται ἐνταῦθα διὰ τῆς ὁμιλητικῆς, πρόσωπον ἀφιερωμένον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν θεῶν δὲν εἶναι τι ἀσύνηθες τῆς Ἀριστοφανείου κωμῳδίας. Οὕτως εἰς τὸν Πλοῦτον ἐν στ. 676 κέ. ὁ ἱερεὺς ἐπωφελεῖ-

¹ Πρβ. κυρίως στ. 870 κέ.

² Ὑπαινίσσεται πιθανῶς ἐνταῦθα ὅτι ἡ Μυρρίνη ὑπῆρξε **πρώτη** ἱερεῖα τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης.

³ U. von WILAMOWITZ ἑ.ἀ. 172 καὶ G. MURRAY Aristophanes (1933) 173.

⁴ Πρβ. καὶ Βάτραχοι 153, Ἑκκλ. 330, Ἀποσπ. 149 Περὶ τοῦ Κινησίου ἰδὲ RE ἄρθρ. τοῦ MAAS.

⁵ ΛΥΣΙΑΣ παρ' ΑΘΗΝ. LXXIII 551 d καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντα μὴ δύνασθαι τελευτῆσαι.

ται τοῦ ὕπνου τῶν ἱκετῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ διὰ νὰ περισυλλέξῃ τὰ θυλήματα, τὰ γλυκὰ δηλ. πλακούντια ἐκ τῶν βωμῶν καὶ νὰ ὑφαρπάσῃ τὰς ἰσχάδας ἀπὸ τῆς ἱερᾶς τραπέζης:

ἔπειτ' ἀναβλέψας ὁρῶ τὸν ἱερέα
τοὺς φθοῖς ἀφαρπάζοντα καὶ τὰς ἰσχάδας
ἀπὸ τῆς τραπέζης τῆς ἱερᾶς¹ μετὰ τοῦτο δὲ
περιῆλθε τοὺς βωμοὺς ἅπαντας ἐν κύκλῳ,
εἷ που πόπανον εἶη τι καταλελειμμένον²

Νομίζω δὲ ὅτι καὶ γενικώτερον εἰς τὴν Λυσιστράτην, ἔνθα αἱ γυναῖκες γίνονται κύριαι τῆς Ἀκροπόλεως ὥς φύλακες μάλιστα τῶν ἱερῶν θησαυρῶν, τοὺς ὁποίους ἐπιθυμοῦν νὰ προστατεύσουν ἀπὸ πάσης χρήσεως πρὸς πολεμικοὺς σκοποὺς ὥς ἐν στ. 422

Πρ. . . . τὰργυρίου νυνὶ δέον
ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἀποκέκλημαι τὰς πύλας

καὶ Λυσ. στ. 498 ἵνα τὰργύριον σῶν παρέχοιμεν καὶ μὴ πολεμοῖτε δι' αὐτό, ὑπαινίσσεται ὁ Ἀριστοφάνης τὸν μέγαν σχετικῶς ἀριθμὸν τῶν ἱερειῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἐν γένει, αἵτινες ἦσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν θεῶν. Ὑπῆρχον οὕτω π.χ. ἐκτὸς τῆς ἱερείας τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἱερεῖαι τοῦ Παρθενῶνος, τῆς Πολιάδος ἐν τῷ Ἐρεχθεῖ¹, τῆς Πανδρόσου, τοῦ Βραυρωνίου, αἱ ἀρρηφόροι κόραι κ.λ.π.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη παρέκβασις εἰς τὴν Λυσιστράτην τοῦ Ἀριστοφάνους μόνον ὥς μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κειμένου δύναται νὰ θεωρηθῇ. Ἄλλ' ἂν ἡ ὑπόθεσίς μου περὶ τῆς Μυρρίνης εἶναι ἀληθής, τὸ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα ὥραϊον ἐπίγραμμα προσλαμβάνει ὅλως ἰδιαιτέραν φιλολογικὴν καὶ ἱστορικὴν σημασίαν².

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

¹ πρβ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Τὸ Ἐρεχθεῖον 6. Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ οἱ ἐν στίχοις 435, 439, 443, 447 νῆ τὴν Ἄρτεμιν, νῆ τὴν Πάνδρουν, νῆ τὴν Φωσφόρον νῆ τὴν Ταυροπόλον ὄρκοι εἰς θηλείας θεότητας, παρωδοῦν κατὰ τινὰ τρόπον ἱερείας.

² Περὶ τῆς ἐν τῇ Λυσιστράτῃ ἀναφορᾶς τοῦ Ἀριστοφάνους πρὸς τὰς θεάς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ διὰ τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὴν Ἀθηνᾶν ἐπραγματεύθη διεξοδικῶς

ὁ ELDERKIN ἔ.ἀ. Οὗτος ἐν σ. 388 κέ. συνδέει τὴν Μυρρίνην πρὸς τὴν θεάν Ἀφροδίτην ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς παραγομένου ἐκ τοῦ μύρτος καὶ διδομένου μάλιστα εἰς ἑταίρας. Ἐξ οὗ καὶ νομίζει ὅτι ἡ Μυρρίνη εἶναι μία παρωδία τῆς Ἀφροδίτης (a parody of Aphrodite). Ἄλλ' ἢ ἐξήγησις αὕτη καὶ ἐκ τῶν ἐκτιθεμένων ἐνταῦθα πρέπει, νομίζω, νὰ ἀποκλεισθῇ.